

Kosztai István

KI MENT, KIT VITTEK 1916 ŐSZÉN ORBAI JÁRÁSBÓL¹

Dr. Schmidt Tibolt² iratai a Magyar Országos Levéltárban rendkívül fontos és izgalmas anyag, amelynek zöme Brassó, illetve a román csapatok által 1916 ősze elején megszállt Erdély-részi történések sűrűjében keletkezett, azokra előzetesen vagy később utal.

Schmidt Tibolt hadbírói beosztásban, Brassóban, a közös hadsereg kémelhárító egységénél teljesített szolgálatot, és az I. Hadsereg Parancsnoksága Mozgó Hírszerző Mellék Állomásának (Mobile Neben K. – Stelle des I. A. K. bei 71. I. T. D.) jelentett. A tárgyalt iratok *Dr. Schmidt Tibolt hadbíró, kémelhárító hagyatéka* címen, özvegyétől, vásárlás útján, 1921-ben kerültek be a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya Múzeumi Törzssanyagának a gyűjteményébe. 1971-ben onnan külön gyűjteményként

kiemelték. 2006-ban kerültek át a MOL személyi (P) gyűjteményébe. Az anyag évrendezett.

A mutatványról

A gyűjteményből itt a *Háromszéki jelentéseket*, s azokból is az *Orbai járás* településeire vonatkozó adatanyagot tárgyalom. A válogatásnak kimondottan szerkesztői okai vannak, azaz a dolgozat terjedelmi korlátai. Mindjárt egy különleges, de nem soron kívüli érdekességgel kezdeném a bemutatását. A jelentő személye az érdekes, *Huszár Károly képviselő*³, a háború utáni parlamenti kormány felállása előtti utolsó magyar miniszterelnök, aki parlamenti törzslapját idézve és némiképp átfogalmazva: „a Nagy

¹ Mutatvány a *Háborús napok Erdélyben – 1916. őszelő – 1917 tavasza* című, készülő könyv dokumentumaiból.

² A háborút megelőző években publicistaként és szakíróként is ismert szerző. 1911-ben fotói jelentek meg a *Vasárnapi Újságban* az Ojtozi-szorosból, a *Budapesti Hírlap* 1913. évi 171. számában *A gainai leányvásárról* ír, a *Néprajzi Értesítőben* számos ismertető mellett tanulmányai *A turkajánás* Hunyad megyében (*NÉ*, 1910, 102–117), *Olajkészítés és eszközei a Hunyad megyei oláhoknál* (*NÉ*, 1911/1, 59–66), Adalékok a hazai oláhság temető-kultuszához (*NÉ*, 1914/1–2, 132–161), az *Ethnographiában* *A katona a hazai oláh népköltészetben* (*Ethn.*, 1915/4–6, 288–299). Fekete-fehér fotóit felhasználja a *Magyar Néprajz*, III/2, *Anyagi kultúra. Kéz- művésesség* kötet is. *Brassó az oláh megszállás idején* címmel a *Brassói Lapok* kiadásában 1917-ben jelenik meg aztán tőle meg egy füzet, a város visszafoglalásának első évfordulóján. Az *Ellenzékben* *Birtokmegosztás és termelés Romániában* címmel jelent meg dolgozata a lap 1918. (39. évfolyam) december 25-i, 273. számban. Ismert egy pamfletje is a háború után, *Az erdélyi oláh kérdés és Nagy-Rumánia* címmel, amelyet az Erdélyi Magyar–Székely Szövetség Könyvtára II. füzeteként adott ki 1920-ban.

³ Indokolatlanul szűkszavú és igen ritka az őt citáló emlékezet, pedig nem akármilyen szerepe volt a háború előtti keresztény néppárti mozgalomban, illetve 1918 októberétől az 1919. novemberi, általános választások megszervezéséig tartó időszakban. Ezért fontosnak tartom idézni életpályájának főbb adatait, parlamenti forrásból: „HUSZÁR KÁROLY (eredeti nevén: Schorn Károly) 1882. szeptember 10-én, a Bécs melletti Nussdorfban született, és Budapesten halt meg, 1941. október 29-én. Szatmáron tanítói oklevelet szerzett, és pályája kezdetén az Esztergom megyei Bajnán tanítószkodott, később hírlapírói és politikai pályára lépett. Munkatársa volt az *Új Lapnak*, az *Alkotmánynak* és az *Igaz Szónak*, s felelős szerkesztője a *Néppárt* és a *Népjáság* című politikai hetilapoknak. Egyik mozgatója volt a magyarországi keresztény-

szociális mozgalomnak, és egyik alapítója a Katolikus Népszövetségnek, amelynek a kilencszázas években központi szervező titkára volt. 1910-ben a sárvári kerületben néppárti programmal megválasztják képviselőnek. Az 1910/18-as országgyűlésen, főképpen szociálpolitikai és hadügyi vonatkozású beszédekkel mondott. A háború alatti szolgálata mellett jelentős szerepe volt azokban a tárgyalásokban, amelyek 1918 októberében a válságos politikai helyzet megoldása ügyében az ellenzéki pártok között folytak; ekkor a király is többször kihallgatáson fogadta. A Károlyi-forradalom alatt nem vállalt semmiféle szerepet, újságírással, valamint a Katolikus Népszövetség ügyeivel foglalkozott. A proletárdiktatúra idején állásából kitétek, lapját beszüntették, később le is tartóztatták, és mint túszt hosszú ideig a gyűjtőfogházban tartották. A zaklatások elől Bécsbe menekült, ahol a *Reichspost* munkatársa lett. A bolsevizmus bukása után hazatért, és a második Friedrich-kormány vallás- és közoktatásügyi minisztere lett. 1918 novemberében aztán, amikor a szövetséges főhatalmak Sir George Clark-et Budapestre küldték, hogy itt egy olyan kormány létrejöttét sürgesse, amellyel az antant-hatalmak a béketárgyalásokat megkezdhetik, pártközi értekezletek eredményeként Huszár Károly mutatkozott a legalkalmasabbnak egy ilyen kormány megalakítására. Rövidesen létrejött koncentrációs kormányát az antant párizsi ötös tanácsa el is ismerte, és a béketárgyalásokra meg is hívta. Kormányának választások kiírása, az általános titkos választás alapján összeülő nemzetgyűlés alkotmányozó munkájának előkészítése és Magyarországnak a béketárgyalásokon való képviseltetése volt a feladata. Az ő miniszterelnöksége alatt jött létre az ideiglenes alkotmányról szóló 1920. évi I. tc., és történt meg Horthy Miklósnak Magyarország kormányzójává való megválasztása. Programjának végrehajtása után Huszár kormánya benyújtotta lemondását, hogy átadja helyét egy olyan kormánynak, amely most már parlamentáris alapon alakulhatott meg”. (LENGYEL László – VIDOR Gyula 1936, 388–390.)

Háború első évében önkéntesként bevonult, majd 1917–18-ban az erdélyi hadsereg politikai és hírszerző osztályára került⁴. Behívója⁵ szerint viszont 1916. október 5-én „rukkolt be” a segesvári katonai hírszerző állomásra.

Ekkor már visszaverték az antant szövetségében az Osztrák–Magyar Monarchia ellen augusztus 28-án indított román támadást, és a monarchia segítségére megalakult 9. német hadsereg, körelékében a sebtében felállított 51. honvéd hadosztállyal a szebeni és a persányi győzelmek után Brassó felé közeledett. A Kárpátok kanyarulatában, Háromszéken és a Barcaság keleti szegletében az 1. osztrák–magyar hadsereg jobb szárnyán harcoló 71. közös hadosztály seregegyeségei lendültek támadásba. Október 10–11-től kezdve a közvetlen határszáron lévő Orbai járás településein már ők szállásoltak be.

Sólyom Géza gelencei plébános⁶ tanúsága szerint: „Október 10. reggel 8 órakor Csernáton felől géppuskaropogást hallottam, s a falu között egy-egy menekülő oláh lovaskatona volt látható, akik rémülten kérdezték a Sósmező felé vezető utat, mert arra volt a visszavonulási útjuk. Délután négy órakor Oláh István községi lakos mint magyar huszár a réteken és szántóföldeken át vágatott tüzes paripáján Gelencére, s elbeszélte a történeteket. Este megérkeztek az üldöző 2. és 7. huszárezred alakulatai, nagy trénnel, s a régi élet visszaköltözött a községbe. Megszóltak a harangok, s 11-én nagy Te Deum volt, amelyen megtelt hívó néppel a templom. Belső hadszíntérbe jutottunk”.⁷

A megszállás, az elnémult harangok⁸ ideje alatt a települések helyben maradt lakói közül nem mindenki állta ki az erkölcsi próbát. Akinek elszámolnivalója lett volna, az a számonkérés elől szökött, vagy a visszavonuló román csapatok védelmében csomagolt és menekült. Volt, aki kényszerből ment, mert elrekvirált zsákmánnyal megrakott fogatát parancsra magának kellett átvezetnie a hágókon a Kárpátok

túlso oldalára. Néhányan közülük visszajöttek, mások az emlékezet szerint „odavesztek”. November közepe, második fele táján próbálta meg a katonai hatóság hírszerzése jegyzékbe venni a települések hiányzó népességét. Esetünkben ezek a jegyzékek Huszár Károly jelentései:⁹

„Jelentem a Főhírszerző állomásnak, hogy Háromszék megyei nyomozásom eredményeképpen ezennel beküldöm a 72 községről szóló előzetes jelentést, amelyek alapján úgy a civil, mint a katonai ügyészség bőséges anyagot talál a hűtlenség bűnébe esett egyéneknek további kinyomozására, azoknak példás megbüntetése céljából. Külön jelentéseket készítettem még az *elhurcoltakról, a románok által kivégzettekről* és a Romániába *szököttekről*.”¹⁰ (A kiemelések tőlem származnak – K. I.)

A 72 község közül 9 a volt *Orbaiszéki* település: Barátos, Cófalva, Gelence, Haraly, Hilib, Páké, Papolc, Petőfalva és Zágon. A gyűjtemény dokumentumaiban nincs utalás arra, hogy a többi községből miért nincs összegező helyzetjelentés. Feltűnően hiányzik az említett jelentésből Kovászna, bár három itt közölt névlistában ott van.

Nem tárgya dolgozatomnak a dokumentumok feldolgozó elemzése. Csupán azok mutatvány jellegű közlésére vállalkozom, természetesen jegyzetelve, kiegészítve, magyarázva ott, ahol annak szüksége és helye van az adatokat, eligazításul az érdeklődő, a forrásként értelmező és feldolgozó kutató számára. Jelzem tehát valamennyi dokumentum forrásának jelzetét és helyét. A névjegyzékekben előfordul, hogy annak a készítője eltorzít egy-két nevet, sőt, az is előfordul, hogy teljesen más, hangzásra is más nevet jegyez fel a listázott névhez kapcsolva, a szövegben nem változtattam, a jegyzékek az eredeti dokumentum szövegű átírása. A jegyzékek egyike kivételével a névsor sorszámozott, a közölt dokumentumrészben az eredeti sorszám van a névsorban.

⁴ Uo., 388.

⁵ *Schmidt Tibolt hadbíró, kémelhárító iratai.* (MOL, P 2287, 1. doboz, 490.)

⁶ Ft. Sólyom Géza 1900-tól 1936-ig volt Gelence esperes-plébánosa. Az ő felügyelete alatt épült az új paplak.

⁷ A gelencei római katolikus plébánia *Domus Historiája*.

⁸ „A harangozást betiltottam...” Uo.

⁹ A *Dr. Schmidt Tibolt iratai* gyűjteményben külön rendezve

találjuk meg a még a Magyar Nemzeti Múzeum Levéltári Osztálya által készített és a Huszár-jelentéseket tartalmazó csomót, amelynek felirata: 1916. XI. 22., *Sepsiszentgyörgy, Huszár Károly (későbbi miniszterelnök) jelentése Háromszék megyei nyomozásainak az eredményéről.*

¹⁰ Az *I. hadsereg Parancsnokságának Mozgó-Mellék-Hírszerző Állomás 194. szám / 1916* alatt iktatott és elküldött *Jelentés.* (MOL, P 2287, 1. doboz, 670.)

Dokumentumok

1.

Az I. hadsereg Parancsnokságának Mozgó-Mellék-Hírszerző Állomás

194. szám / 1916

Jelentés

Sepsiszentgyörgy, 1916. november 22.

Jelentem a Főhírszerző állomásnak, hogy Háromszék megyei nyomozásom eredményeképpen ezennel beküldöm a 72 községről szóló előzetes jelentést, amelyek alapján úgy a civil, mint a katonai ügyészség bőséges anyagot talál a hűtlenség bűnébe esett egyéneknek további kinyomozására, azoknak példás megbüntetése céljából.

Külön jelentéseket készítettem még az elhurcoltakról, a románok által kivégzettekről és a Romániába szököttekről.

Huszár

Barátos¹¹

Az ellenség folyó év augusztus 31-én tört be, és október 10-én távozott.

Simon Mária és Fekete Miklós azt kiabálták, hogy az oláh uralom sokkal jobb, mert eddig a szegények csak rabszolgák voltak. Miklós János rabolt az oláh katonákkal.

Az oláhok elhajtottak a községből 25 db állatot.

Cófalva¹²

Az oláh katonák bevonultak augusztus 29-én, és október 11-én vonultak ki.

Az oláh uralom alatt 2 nő és egy férfi volt, ki oláhlul tudott beszélni, id. Rákosi János, ki éjszakánként vezette a román katonákat olyan helyekre, ahol fiatal asszonyok és lányok voltak, és ezek közül többeket megbecstelenítettek.

Járó Jánosnál pedig teljesen berendezkedtek, az asszony állandóan főzött nekik, és általában olyan barátságos volt velük, hogy öt semmiféle fuvarozásra ki nem rendelték, míg a többi asszonyokat folyton kényszerítették fuvarozásra és gabonafeltöltésre

Anyagi kár: 240 zsák gabona, 4 db szarvasmarha, sertés és szárnyas állat nagymennyiségű.

Gelence¹³

Az oláh katonák a faluba bevonultak augusztus 28-án délután fél 9-kor, s kivonultak október 10-én.¹⁴

Az ellenséges katonákkal együtt raboltak Nyiri Virág és Kovács Ferenc gelencei lakosok.

Erőszakkal elhurcoltattak: Ráduly István, Molnár Lajos, Kerkes Salamon Gyárfás, Márkos István, Nyegúr¹⁵ András, Ilyés József, Vajda István, Vajda Béla (Istváné), Tarcsi Mihály, Tarcsi Sándor, Timár István, Czipa János fia Ádám, Pálkó Dani József és Derzsi Mihály.

Folyó év augusztus 28-án [meggyilkolták] Ostringer Jánost¹⁶.

Nagymennyiségű élelmiszert elfogyasztottak, 100 db szárnyast, gabonát vittek el.

Haraly¹⁷

Az oláh sereg folyó év augusztus 29-én reggel jött be, és október hó 10-én vonult ki.

Anyagi kár: 350 zsák gabonát elszállítottak, 30 db sertést levágtak, és 15 db szarvasmarhát s 6 db lovat szintén elszállítottak.

A községben loptak és raboltak. Minden üzletet és magánlakásokat feltörték, s raboltak mindent.

Hilib¹⁸

A községbe az oláh csapatok előőrsei f. év augusztus hó 28-án reggel jöttek be, s folyó év október hó 11-én reggel távoztak el.

Kivonuláskor erőszakkal magukkal hurcolták Vitályos Mihályt, Vitályos Kálmánt, Osváth Vincét, Fábán Ferencet (Istváné), ifj. Deák Mihályt, Vajda Jánost, Deák Ferencet, id. Deák Mihályt és Osváth Géza szabadságolt katonát.

Anyagi kár: 15 db lovat, 25 db szarvasmarhát, 8 db sertést és 6 db szekeret és 10 pár hámot vittek el az oláhok.

Ezenkívül nagy mennyiségű élelmiszert és baromfit fogyasztottak el ittlétük alatt.

Rablások a 10. oláh huszárezred által követettek el.

Páké¹⁹

Az oláh hadsereg augusztus 30-án érkezett, október 9-én este távozott.

Bacsó Mária szerepelt, mint följelentő az oláh hadseregnél.

¹¹ Uo., 176.

¹² Uo., 186.

¹³ Uo., 199.

¹⁴ A marosvásárhelyi *Székely Napló* 1916. szeptember 5-i számában olvastam egy hősi történetet a gelenceiek ellenállásáról. A „tudósítás” utolsó mondata: „A falu népe kaszával, fejszével csaknem egy egész századot semmisített meg, s több határ menti községben ismétlődött ez meg, a régi idők megújítása, amikor a haza védelmében mindenki küzdő oroszlánként vesz részt”. Mivel katonai forrásokból a történetet nem ismertem, bejelentkeztem a barátságával megtisztelő T. Berecz István gelencei plébánoshoz, aki kinyitotta nekem a *Domus Historia* 1916. évi lapját, hogy a legmegbízhatóbb források egyikéből tájékozódjam ezügyben. A falu megállásának valós története ennek lapján: „Augusztus 28. – Korán reggel, az utcákon csoportokba verődő emberek, férfiak és nők, lázas megdöbbenéssel tárgyalnak arról, hogy az oláhok betörték a határon, s a határvédő katonáink közül többet megöltek vagy foglyul ejtettek. Nagy rémület fog el mindenkit, s az időközben megérkezett főszołgabírói rendelet mindenkit menekülésre szólít föl. A menekülési rendelet kihirdetésére már nem volt idő, mert a Hilib felőli hegyoldalon lefelé jövő oláh katonák láttára nagy rémület szállta meg a lakosokat,

akik közül csak 8-9 család menekülhetett el. Öt csendőr és három pénzügyőr a vasúti töltés innenső oldalán lapult meg, de a túlerő láttára kénytelenek voltak menekülni. Barta Imre községi jegyző biztatására a harciasabb férfiak ellenállásra készültek, s csak nagy nehezen bírtuk Bartók Albert kántorommal s néhány okos emberrel ezen ellenállásról lebeszélni, amely rettenetes pusztulást hozott volna a község lakóira. A vasúti töltésen túl, a porond túlsó partján a Hilib felé vezető út mentén állott meg az oláh katonaság, amely 3-4 száz emberből állott. ...Augusztus 29-re virradóan egész éjjel át dőbörgöttek az utcák a Putna felől beözönlő lovas és gyalog katonáktól, akiknek az élelmezéséről a község tartozott gondoskodni”.

¹⁵ A gelencei Balogh Károly tanár, helytörténész gyűjtésében Nyegró a családnév, valószínű, hogy ez is a helyes.

¹⁶ A gelencei római katolikus plébánia *Domus Historiája* is felis jegyzi a történetet: „Augusztus 28-án, a betörés napján Ojczinger János telepi munkást, aki éppen a hegyoldalon a legelőre terelte a kecskéit, s aki süketsege miatt nem hallotta meg a rákiáltó katonát, ennek golyója megölte”.

¹⁷ MOL, P 2287, 1. doboz, 200.

¹⁸ Uo., 204.

¹⁹ Uo., 739.

Az ellenség sok élelmiszert, gabonát és állatot vitt el, körülbelül 40 000 Korona értékben.²⁰

Papoc²¹

Az oláh katonák bevonultak f. év augusztus 30-án, és kimentek október hó 7-én éjjeli órákban.

A mi polgáraink közül az oláh sereg elé mentek Magos Pál, Timár György, Fazakas Flóri és Budori György gyulafalvi oláh alattvaló. Fazakas Flóri fogva, más három az oláh katonákkal elmenekült.

A községbe érkezett oláh katonaság Kálcsa János görögkeleti kántor lakásán talált szállást, az összes idevaló oláhság odament, amint onnan távoztak, oláh dalokat énekeltek, a katonák felvirágozva voltak, de hogy kik virágozták fel a katonákat, megtudható nem volt, mert oda magyarnak közelíteni nem volt szabad. A helybéli oláhság, nők és leányok vasárnapiasan öltözve kísérték.

A második bekezdésben említettek mutaták meg az ösvényeket, és vezették az oláh katonákat.

A magyar törvények ellen lázadtak, és nyíltan jobbnak mondván az oláh uralmat, kifejezve, hogy mostan talpunk alatt a magyar, és éltették Romániát: ifj. Aczél László, Kálcsa János görögkeleti kántor, Mohercza Todor, Magos György, M. Fazakas Miklós, Fazakas György, id. Aczél László, Aczél Miklós, Biczu Pál, Fazakas Flóri, Aldea Efimián, Olteán Miklós, Dea György, Dea János, Dea Vaszi, Muntján Miklós, Árgoszol György, Árgoszol Vaszi, Magis János Pálé és ezek nejei, s Ilia Györgyné és Magos Anna.

A fentiek csaknem mindegyike árulkodtak és vádaskodtak a magyarok ellen az oláh katonáknál és tisztelnél. Ezek együtt raboltak az oláh katonákkal és még Nagy József Imrécé családjával, Nagy Zsigmond Kovács, Nagy Lázár, id. Bede József, Bagoly Zsigmondné, Gy. Kelemen Tamás, Kelemen B. Samu, Kelemen B. József, Földes Barabásné, Ambar(?)²² Kálmán és neje, Német János, Német Julis, Német Ferenc, Kelemen K. József Ferencné, Izsák József, Nagy László, ifj. Bocs Tamásné, Kelemen P. Györgyné, Ifj. Málnási Gáborné, Bagoly János Csonka, Furus Esztojka, Vida Miklósné, Munteán Mária, Muntján Berta, Nagy Teréz József, Bagoly György Lukács és Bálint János.

Fenyegetőztek Kálcsa János görögkeleti kántor, mondván, hogy „a hátán veszi és veteti ki a magyaroknak a hurkáját”. Aczél László ifj. pedig hirdette, hogy az oláhság az ők felszabadítására jöttek, mondotta továbbá, hogy aki a lopást tiltja, azt föbe löveti.

Önként távoztak az oláhokkal Timár György, Magos Pál papolci illetőségűek, és Bundori György gyulafalvi, román nemzetiségű polgár.

²⁰ A Sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeum Irattára őrzi *Az 1916iki oláh betörés következtében felmerült események a pákói református egyházközségben* című kéziratot (*Pákói református egyház presbitériumának jegyzőkönyve*, 1917. jún. 17-i gyűlés, 25. pont, Jancsó László lelkész, másolat). A község református közösségének meneküléséről beszámoló irat igen érdekes adatokat tartalmaz a megszállás alatt keletkezett károkról. Ezeket a mondatokat idézem: „Az itthon maradtak állítása szerint a román katonák az elmenekült lakosok házába bementek, ruhát, élelmet ha találtak, magukkal vitték, de nagyobb károkat nem okoztak. Az elmenekült lakosok házaiba, udvaraiba részint a környék oláh lakossága, részint az itt maradt lakosság egy része garázdálkodott. Épületekben kár nem volt. Állatokban, termények, gabonák azonban nagy mennyiségben kocsikáztattak el. Néhány pár lovat, szekeret, hámot szintén elvitték a románok. A református egyház kára: Az egyházközség épületeiben, templomában semmi rongálás, kár nem volt. A román betörés következtében szenvedett összes kár koronaértékben kifejezve 450 Korona. Éspedig: 8 db úrasztali terítő 20 Korona, papi lakáson összetört

Az oláh csendőrség magával vitte mint fuvarost mezítláb Csorja Imrét október 7-én, ki máig sem ért vissza. Kelemen József ifj., ki katonaruhában volt szintén elfogták az oláhok menekülésük közben, s valószínű, őt is elszállította.

Kelemen István (Vizit) menekülés közben az oláh katonák meglőtték 29–30. között Cófalva község határában.

A községhez tartozó Gyulafalva telepen egy német katona van eltemetve.

A faluban Német Ferenc kémkedett és kémkedik az oláhoknak.

Az oláh katonaság hirdetményeken közölte, hogy ezentúl csak oláh nyelv használható. A magyar címereket a kereskedések- és postahivatalokról eltávolították.

Kálcsa János görögkeleti kántor és a községben szolgáló zágoni ifjabb görögkeleti lelkész általában magyarellenesen viselkedtek, a népet ily irányban oktatták, a magyarságnak ezek a gyűlekezést megtiltották.

Anyagi kár: Az oláhok élelmiszert, gabonát nagyobb mennyiségben pusztítottak el és vittek magukkal, melynek mennyisége most még meg nem állapítható, mert az elszállítás menekültek lakásaiból történt. Állatot mintegy 30 db-ot vittek el.

A 24. oláh ezred átvonulása alkalmával rabolt, lopott, valamint ennek őrzárata és csendőrsége is.

Székelypétőfalva²³

Az oláh bevonulás augusztus 29-én történt, a kivonulás október 11-én.

A faluban tartózkodtak Héjja István és Héjja Jenő katonakötelesek, akiket az oláhok elhurcoltak.

Mintegy 10 lovat, több szekeret és élelmiszert raboltak az oláhok.

E faluban a 10. román ezred 8. százada rabolt.

Zágon²⁴

Az oláh katonák augusztus 29-én jöttek, október 10-én eltávoztak. Eléjük ment Szarvas János.

Mákové Ábrahám, Dobri Elek, Dobri Miklós éltették Nagy Romániát, valamint Ciora János segédlelkész, aki a tiszték tiszteltére vacsorát rendezett.

Az ösvényeket az ellenségnek megmutatták Szarvas János, Kreczu Eremiás, Kreczu Mózes, Kreczu Elizeus.

Lázadtak a magyar törvények ellen, és nyíltan hirdették, hogy jobb az oláh törvény, mint a magyar: Ciora János, Popovits György kántor nyugalmazott tanító, Mákové Ábrahám, Csorba János, Dobri Elek, Dobri Miklós, Szarvas János, Bolaesán György, Demeter György, Kovács György, Fazakas Rebeka, Fazakas Miklós, Burlea György lelkész, Bolha János kántor, Grófa György, Nedelka Elek.

ablakok 50 Korona, 50 db kert sas 50 Korona, instáló hídlás 100 Korona, belkertetben szenvedett kár 50 Korona. Összesen: 450 Korona. Lelkész kára: Terményekben, ruhákban, házi felszerelésben 2500 Korona. Énekezők kára: Terményben, ruhában, házi felszerelésben, állatok 10 000 Korona. ...Irattár és könyvtár, régi klenódiumok, úrasztalterítők a lelkészi irodában maradtak. Lelkész visszatérésekor irattárt, könyvtárt nagy összevisszaságban és rendtelenségben, egy ládában összegyűjtve, a pincében találta meg. Története ennek az, hogy a lelkészlakásban beköltött oláh csendőrök az egész irattárat el akarván égetni, e célból az udvar közepébe hordatták ki az iratokat. Mikor ezzel foglalatosskodtak, épp akkor érkezett a lelkész udvarára Mircse Ferenc, az oláhok által kinevezett községi bíró, és az ő kérésére nem égették el. Így aztán egy pár darab kivételével az irattár megmaradt”.

²¹ MOL, P 2287, 1. doboz, 740–741. lap

²² Bizonytalan olvasat.

²³ Uo., 749.

²⁴ Uo., 752–753.

Árulkodtak és vádaskodtak az ellenségél a magyarok ellen: ugyanazok és még özv. Szász Józsefné, Dávid Zsuzsa, Tángyéros Dénes, Ráz Theodor és neje, Fazakas György gojka, Burgus Rózi, Papp Györgyné gyerázi, Kovács Dominika, Pataki Bálintné, Bács Pável, Szecseleán Demeter, Márton Miklós.

Az oláh katonákkal együtt raboltak: Csorba János, özv. Szász Józsefné Dávid Zsuzsa, Dobri Elek, Dobri Miklós, Szarvas János, Balacsán György, Balacsán András, Demeter György, Kovács György, Fazakas Rebeka, Fazakas Miklós, Tángyéros Dénes, Ráz Tódor és neje, Fazakas György gajda, Burgus Rózi, Papp Györgyné gyerázi, Kovács Dominika, Pataki Bálintné, Bács Pável, Nyáguly Szilárd.

Csorba János, Makové Ábrahám, Dobri Elek, Dobri Miklós, Alasán György, Pap György és neje mindig azt kiabálták, hogy a magyarokat ki fogják irtani.

Romániába átszöktek az ellenséggel: Szarvas János és Popovits György, Popovits Miklós 16 éves, Csiora János, Kreczu Elizeus, Kreczu Mózes, Burlea György és családja.

Farkas Andrást és a nála rejtegetett, súlyosan sebesült Buzás Antal magyar csendőparancsnokot elhurcolták Csiora János oláh pap árulása folytán. Albu Miklós rejtegetett házában oláh katonát.

Az egész falu oláh lakossága antidinasztikus és hazaellenes viselkedést tanúsított.

Meg volt parancsolva, hogy nem szabad magyarul beszélni, és hogy a keresztnev a családnév elé írható.

A román pap és tanító kizárták a lakásából Cseh Ignác jegyzőt és még azt is megtiltották neki, hogy tejet árusítson.

Elvittek a faluból 50 métermázsza gabonát és 100 db állatot. Az oláh katonaság külön nép- és állatszámllást tartott.

2.

*Kimutatás*²⁵

azon egyénekről, akik a visszavonuló ellensége román hadsereggel ÖNKÉNT távoztak el.

Kovászna

47	Muntyán György	juhász, neje és 3 gyermeke
48	Opra György	juhász, neje és 3 gyermeke
49	Mánya György Eleké	juhász, neje és 4 gyermeke
50	Mánya János	juhász
51	Özv. Sándule Flóra	juhász
52	Szveszka György	juhász, neje és 1 gyermeke
53	Sorbán Jánosné	juhász és 2 gyermeke
54	Opinka Vaszi	juhász, neje és 2 gyermeke
55	Bota Joachimné	juhász és 1 gyermeke
56	Timár Miklósné	juhász
57	Urzsika Elekné	juhász és 1 gyermeke
58	Urzsika Miklósné	juhász és 2 gyermeke
59	Csura Pavel	juhász és neje
60	Joanita Tamás	juhász, neje és 2 gyermeke
61	Porumbuj János	juhász, neje és 2 gyermeke
62	Huszár Ráduly	juhász és neje
63	Besaráb István	juhász és 2 gyermeke
64	Kosneán Elekné	férje Romániában szolgál
65	Kosztin Györgyné	juhász és 2 gyermeke
66	Csubuk Jánosné	juhász és 1 gyermeke
67	Kosneán Miklósné	férje Romániában szolgál
68	Fortuna János	juhász, neje és 2 gyermeke
69	Özv. Berla Opráné	született Sorbán Mária
70	Özv. Éni Elekné	született Leó Mária
71	Fortuna Demeterné	juhász és 3 gyermeke
72	Éni Sándorné	és 2 gyermeke
73	Özv. Berla Sztojánné	
74	Lungu Demeter	neje és 4 gyermeke
75	Papuk János	és neje
76	Lipa Miklós	és neje
77	Mánya Miklós	neje és 6 gyermeke
78	Leó György	neje és 4 gyermeke
80	Papuk Konsztantin	és neje
81	Perza Nikita	és neje
82	Ösv. Niczuj Jánosné	
83	Berta Miklós	neje és 2 gyermeke
84	Berta György	és neje
85	Fortuna Ráduly	neje és 5 gyermeke

²⁵ Uo., 602–604. A jegyzék keltezés és aláírás nélküli.

86	Fortuna Irimia	neje és 4 gyermeke
87	Berta Dénes	neje és 5 gyermeke
88	Fortuna János Györgyné	
89	Papuk Mánya	
90	Trifuj György	neje és 6 gyermeke
91	Geremeán János	neje és 2 gyermeke
92	Mánya György	szabadságolt katona
93	Popika Jánosné	született Sorbán Rebeka
94	Vlajku Dénesné	és 3 gyermeke
95	Porumbuj Péterné	és 2 gyermeke
96	Szojku Olteán	
97	Fortuna Miklós Jánosé	és neje
98	Munteán Miklósné	és 4 gyermeke
99	Mircsa János	neje és 3 gyermeke
100	özv. Csubuk Györgyné	született Balázs Mária
101	Károli János	neje és 2 gyermeke
102	Vlajku Miklósné	férje Romániában lakott
103	Ursika Györgyné	és 2 gyermeke
104	Verde János	neje és 2 gyermeke
105	Manule János	kereskedő, neje és 5 gyermeke
106	Kornéán János	juhász, neje és 5 gyermeke
107	Zicse János	neje és 5 gyermeke
108	özv. Dobrosz Anna	juhász és unokája
109	Dobrosz Miklós	tanító, neje és 6 gyermeke
	Papolc	
111	Tomár György	napszámos
112	Magos Pál	földműves
	Zágon	
113	Csiora János	pap
114	Popovits György	kántor
115	Burlea György	lelkész
116	Popovits Miklós	juhász
117	Kaczu Irimia	napszámos
119	Szarvas János	juhász

3.

Az I. hadsereg Parancsnokságának Mozgó-Hírszerző Mellék-
Állomás²⁶
203. szám / 1916

Jelentés

Sepsiszentgyörgy, 1916. november 22.

Jelentem a főhírszerző állomásnak, Háromszék megyei nyomozásaim újabb eredményeképpen, hogy ebből a vármegyéből következő egyének *szöktek át önként Romániába:*

	Papolc	
61	Tomár György	napszámos
62	Magos Pál	földműves
	Zágon	
64	Csiora János	pap
65	Popovits György	kántor
66	Burlea György	lelkész
67	Popovits Miklós	juhász
68	Kaczu Irimia	napszámos
69	Szarvas János	juhász

Huszár s. k.
K. u. k. 1 op. Armeekommando
D. Stelle
Präs: Standort am 25/XI. 1916
K. No. 12566 mit Blg.
H.

²⁶ Uo., 605–608.

4.

*Abschrift*²⁷*Az I. hadsereg Parancsnokságának Mozgó-Mellék-Hírszerző**Állomás*

22. szám / 1916

*Jelentés**Sepsiszentgyörgy, 1916. november 11.*

Ezennel jelentem, hogy eddigi nyomozásaim szerint Háromszék vármegyéből a következő egyének szöktek át Romániába önként a román hadsereggel együtt:

Kovászna

Muntyán György	juhász, neje és 3 gyermeke
Opra György	juhász, neje és 3 gyermeke
Mánya György Eleké	juhász, neje és 4 gyermeke
Mánya János	juhász
Özv. Sándule Flóra	juhász
Szozesku György	juhász, neje és 1 gyermeke
Sorbán Jánosné	juhász és 2 gyermeke
Opinka Vaszi	juhász, neje és 2 gyermeke
Bota Joachimné	juhász és 1 gyermeke
Timár Miklósné	juhász
Urszika Elekné	juhász és 2 gyermeke
Urszika Miklósné	juhász és 2 gyermeke
Csura Pavel	juhász és neje
Joanita Tamás	juhász, neje és 2 gyermeke
Porumbuj János	juhász, neje és 2 gyermeke
Huszár Ráduly	juhász és neje
Besaráb István	juhász és 2 gyermeke
Kosneán Elekné	férje Romániában szolgál
Konstantin Györgyné	juhász és 2 gyermeke
Csubuk Jánosné	juhász és 1 gyermeke
Kosneán Miklósné	férje Romániában szolgál
Fortuna János	juhász, neje és 2 gyermeke
Özv. Berla Opráné	született Pohán Mária
Özv. Észü Elekné	született Leó Mária
Fortuna Demeterné	juhász, és 3 gyermeke
Észü Jánosné	és 2 gyermeke
Özv. Berla Sztojánné	
Lungu Demeter	neje és 4 gyermeke
Papuk János	és neje
Lipa Miklós	és neje
Mánya Miklós	neje és 6 gyermeke
Leó György	neje és 4 gyermeke
Papuk Konsztantin	és neje és 2 gyermek
Perza Nikita	és neje
Ösv. Nuczuj Jánosné	
Berta Miklós	neje és 2 gyermeke
Berta György	és neje
Fortuna Ráduly	neje és 5 gyermeke
Fortuna Irimia	neje és 4 gyermeke
Berla Dénes	neje és 5 gyermeke
Fortuna János Györgyné	
Papuk Mánya	
Trifuj György	neje és 6 gyermeke
Cevenean János	neje és 2 gyermeke
Mánya György	szabadságolt katona
Popika Jánosné	született Porhán Rebeka
Vlajku Dénesné	és 3 gyermeke
Porumbuj Péterné	és 2 gyermeke

²⁷ Uo., 609–614. A jegyzékben összesen 132 név szerepel.

Sztojka Olteán	
Fortuna Miklós, Jánosné	és neje
Munteán Miklsóné	és 4 gyermeke
Mircsa János	neje és 3 gyermeke
özv. Csubuk Györgyné	született Balázs Mária
Károli János	neje és 2 gyermeke
Vlajku Miklósné	férje Romániában lakott
Urszika Györgyné	és 2 gyermeke
Verde János	neje és 2 gyermeke
Manule János	kereskedő, neje és 5 gyermeke
Kornéán János	Juhász, neje és 5 gyermeke
Zicse János	neje és 5 gyermeke
özv. Dobrosz Anna	és unokája
Dobrosz Miklós	neje és 6 gyermeke
Csuhuk János	és 1 gyermek
özv. Marin Jánosné	és 1 gyermek
Papoc	
Timár György	
Magos Pál	
Zágon	
Csiora János	lelkész
Popovics György	kántor
Burlea György	
Popovits Miklós	
Kreczu Irimia	
Kreczu Mózes	
Szarvas János	

A megszököttek közül sokan visszajöttek a községekbe a betört oláhokkal.

A Kézdi járásból önként eltávoztak nagyon sokan Sósmezőről, Bereckből, Kézdimartonosról és Oszdóláról. Eltávozásukkal ki akarták vonni magukat a magyar büntetőtörvényszék hatálya alól.

Kérem, méltóztassék az illetékes ügyészségeknél intézkedni, hogy ezek ellen a törvényes eljárás hűtlenség miatt megindíttassék.

S. Szt. György, 1916. XI/13. Huszár s. k.

K. u. k. 1 op. Armeekommando

D. Stelle

Präs: Standort am 16/XI. 1916

K. No. 12272 mit Blg.

vid. Oblt. Dr. Biedl.

dann Assero H.

5.

*Abschrift*²⁸

Az I. hadsereg Parancsnokságának Mozgó-Mellék-Hírszerző Állomás

195. szám / 1916

Jelentés

Sepsiszentgyörgy, 1916. november 22.

Jelentés a főhírszerző állomásnak, Háromszék megyei nyomozásaim eredményeképpen, hogy az oláhok Háromszék vármegyéből a következő egyéneket *hurcolták el erőszakkal*:

Gelence²⁹

84	Ráduly István
85	Molnár Lajos
86	Kerekes Salamon ³⁰
87	Márkos István
88	Nyegir András
89	Illyés József
90	Vejda István
91	Vajda Béla
92	Tarcsi Mihály
93	Timár István
94	Tarcsi Sándor

²⁸ Uo., 661–666. A jegyzéken összesen 528 név szerepel.

²⁹ Az oszlopban az utolsó három, kiemelt név Balogh Károly gelencei tanár közlése.

³⁰ A teljes anyakönyvi név Balogh Károly közlése szerint: Kerekes Salamon Gyárfás. B. K. adattárából azt is tudjuk, hogy Kerekest fuvarosként vitte magával a visszavonuló román sereg, és

95	Csika Ádám József	
96	Palkó József	
97	Derzsi Mihály	
	<i>Kicsi(d) Imre</i>	
	<i>Mágori Gergely</i>	
	<i>Szurkos Ferenc</i>	
	Hilib	
111	Vitályos Mihály	
114	Vitályos Kálmán	
115	Osvált Vince	
116	Fábián Ferenc (Istváné)	
117	Deák Mihály	
118	Vajda János	
119	Deák Ferenc	
120	Deák Mihály id.	
121	Osváth Géza	szabadságolt katona
	Papoc	
197	Csorja Imre	
198	Kelemen József ifj.	katona ruhában

Huszár m. p.
K. u. k. 1 op. Armeekommando
D. Stelle
Präs: Standort am 25/XI. 1916
K. No. 12272 mit Blg.

Videat Oblt. Grf. Bethlen
Fur Kenntnis
G. B.
26/11.916 Hints Rita m.p.

Kosztai István – kosztai@gmail.com

Levéltári és további kéziratos források

Gelencei Római Katolikus Plébánia Levéltára (GRKPL)

– *Domus Historia*

Magyar Országos Levéltár, Budapest (MOL)

– P 2287, 1. doboz, *Schmidt Tibolt hadbíró, kémelhárító iratai*

Székely Nemzeti Múzeum Irattára (SzNM, It)

– Az 1916-iki oláh betörés következtében felmerült események a pákói református egyházközségben, in: *Pákói református egyház presbitériumának jegyzőkönyve*, 1917. jún. 26-i gűlés, 25. pont (Másolat)

szolgálatát elvégezve Moldvában a Răducăneni-i táborba került, és onnan nem jött vissza. A község Roșu, Bazga, Bohotin településekkel együtt ma 8000 lakosú agglomeráció. Érdemes tudni róla, hogy Răducănu Rosetti hetman telepítette át ide 1806-ban, a Iași-tól kb. 40 km-re délkeletre lévő nagyterjedésű birtokára a Roman környéki északi csángó falvakból az első telepeseket, akik gyarapodásukkal együtt ma is katolikusok. 1907 óta a község önálló parókia, templomát a minorita atyák építették (Jász Henrik tervei alapján építette a Huși-i Lorenzo Collavigni olasz építő vállalkozó, aki Foggiából hozott az építkezésre kőfaragó mestereket), és ők is szolgáltak itt. A Svájci Vöröskereszt Iași-ba küldött képviselőjének 1917. november 29-i jelentése szerint a huși-i kiemelt internáló és fogolytábor felszámolásával Răducăneni vált a legjobb körülményekkel rendelkező moldvai táborrá.

A látogatás napján a tábornak 1544 lakója volt, 74 német, 1117 osztrák–magyar, 41 bolgár és 72 török. Közülük 577 járt ki a környékre dolgozni. Az év tavaszán 60 kiütéses tifuszban szenvedő internáltat kezeltek, ezek 15%-a meghalt. Az év elejétől a látogatás napjáig 52-en haltak meg a táborban. Az 1918. február 14-i látogatás jegyzőkönyve szerint már csak 800 fő a tábor létszáma. 1917. decembere és 1919. januárjában kb. 1000 főt elbocsátottak a táborból. Egy összegező adat a tábori nyilvántartóból: a látogatás napjáig a tábornak 2599 lakója volt, ebből 229 halt meg addig, s ezek közül 145-en 50 év fölöttiek voltak. (SIPERCO, Andrei 2003, 99–100.) Balogh Károly nyilvántartása szerint hatan nem tértek vissza az elhurcoltak közül: a már említett Kerekes, Kicsi(d) Imre, Mágori Gergely, Nyegró András, Szurkos Ferenc, Vajda István.

Irodalom

LENGYEL László – VIDOR Gyula

1936 *Magyar országgyűlési almanach. Ötszáz magyar élet 1931-1936.* (szerk. Lengyel László és Vidor Gyula), Budapest.

ȘIPERCO Andrei

2003 *Tragedii și suferințe neștiute. Prizonieri de război și internați civili în România 1917–1919. Documente Elvețiene*, Edit. Oscar Print, București.

Cine a plecat și cine a fost luat în toamna anului 1916 din plasa Orbai

(Rezumat)

Lucrarea publică documentația întocmită de ofițerul de contrainformații militare, dr. Tibolt Schmidt, referitor la evenimentele din toamna anului 1916 când, odată cu evenimentele militare de atunci, populația locală din zona de graniță Orbai (sud-estul actualului județ Covasna) a fost afectată considerabil de acestea. Unii s-au implicat în acțiuni de jaf împotriva avutului public sau privat sau au solidarizat cu trupele române intrate și au fugit de teama represaliilor odată cu retragerea acestora, alții au fost luați prizonieri sau constrânși să transporte bunuri recvirate pentru armata în retragere și s-au întors mai târziu ori s-au pierdut pe drum sau în lagăre de concentrare ca cel de la Răducăneni (de lângă Iași).

Who left and who was taken from Orbai Circle in the fall of 1916

(Abstract)

The paper publishes a documentation compiled by the military secret service officer dr. Tibolt Schmidt regarding the events from autumn 1916 when, in the wake of the military events of that time, local population of the frontier region of the circle Orbai Seat (south-eastern region of present Covasna County) had been seriously affected. Some people participated in lootings against state and private properties or sympathized with the entering Romanian troops and fled in fear of repressions after retreat, while others were taken as prisoners or forced to transport goods seized by the retreating army and came back later or perished on the way or in concentration camps such as Răducăneni (near Iași).